

Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/aruibfdergisi>

Finansal raporlamada bilişsel yük ve etik sapmalar: Nörobilişsel temelli bir model önerisi

Cognitive load and ethical deviations in financial reporting: A neurocognitive model proposition

Zeliha Sünbül Koçak^{a*}

^a Öğr. Gör. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Savaştepe Meslek Yüksekokulu, Toptan ve Perakende Satış Bölümü, Balıkesir, zelihasunbul@balikesir.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6801-982X

MAKALE BİLGİSİ

Makale geçmişi:

Başvuru: 26 Ekim 2025

Kabul: 29 Nisan 2026

Anahtar kelimeler:

Finansal Raporlama,
Bilişsel Çatışma,
Duygusal Tükenme,
Etik Karar Verme,
Nörobilişsel Model

Makale türü:

Araştırma makalesi

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 26 October 2025

Accepted: 29 April 2026

Keywords:

Financial Reporting,
Cognitive Conflict,
Emotional Exhaustion,
Ethical Decision-Making,
Neurocognitive Model

Article type:

Research article

ÖZET

Finansal raporlama süreci, teknik bilginin yanı sıra yoğun bilişsel denetim, etik muhakeme ve duygusal öz düzenleme gerektiren çok katmanlı bir karar ortamı oluşturmaktadır. Muhasebe meslek mensupları, yönetsel baskılar, etik ikilemler ve zaman kısıtlarının kesiştiği koşullar altında kronik bir karar yorgunluğuna maruz kalmakta; ancak bu durumun etik karar kalitesini hangi nörobilişsel mekanizmalar aracılığıyla aşındırdığı muhasebe literatüründe bütüncül bir model çerçevesinde henüz yeterince ele alınmamaktadır. Bu çalışma, söz konusu boşluğu gidermek amacıyla bilişsel yük, duygusal tükenme ve etik sapma arasındaki etkileşimi nörobilişsel kuramlar temelinde açıklamayı amaçlamaktadır. Ampirik veri içermeyen ve kavramsal model geliştirmeye odaklanan bu teorik çalışma, çıkarımsal kuram inşası yaklaşımıyla tasarlanmıştır. Web of Science, Scopus ve Dergipark veri tabanlarında gerçekleştirilen sistematik literatür taraması kapsamında nörobilim, muhasebe etiği ve karar kuramları alanlarından derlenen bulgular disiplinler arası sentez yoluyla bütünleştirilmiştir. Kahneman'ın çift süreçli karar kuramı, Baumeister'in ego tükenmesi modeli, Damasio'nun bedensel işaretleyici hipotezi ve Kouchaki ile Smith'in zaman temelli etik sapma yaklaşımı modelin kuramsal temelini oluşturmaktadır. Bilişsel yük ve tükenmenin etik karar kalitesini döngüsel ve kendini besleyen bir süreç içinde aşındırdığı ileri sürülmekte; bu süreç Nörobilişsel Etik Sapma Modeli (NESM) ile kavramsallaştırılmaktadır. Model, mevcut davranışsal ve örgütsel açıklama çerçevelerine tamamlayıcı bir nörobilişsel katman eklemekte ve gelecekteki ampirik çalışmalar için test edilebilir önermeler sunmaktadır.

ABSTRACT

The financial reporting process constitutes a multi-layered decision-making environment that requires not only technical knowledge but also intensive cognitive control, ethical judgment, and emotional self-regulation. In this context, accounting professionals are exposed to chronic decision fatigue under conditions where managerial pressures, ethical dilemmas, and time constraints intersect. However, the neurocognitive mechanisms through which these conditions erode the quality of ethical decision-making have not yet been sufficiently addressed within a holistic model framework in the accounting literature. This study aims to fill this gap by explaining the interaction between cognitive load, emotional exhaustion, and ethical deviation based on neurocognitive theories. As a theoretical study focused on conceptual model development without empirical data, the research is designed using an abductive theory-building approach. Within the scope of a systematic literature review conducted using Web of Science, Scopus, and Dergipark databases, findings from neuroscience, accounting ethics, and decision theory were integrated through an interdisciplinary synthesis. The theoretical foundation of the model is based on Kahneman's dual-process theory, Baumeister's ego depletion model, Damasio's somatic marker hypothesis, and Kouchaki and Smith's time-based ethical deterioration framework. The findings suggest that cognitive load and depletion erode ethical decision quality through a cyclical and self-reinforcing process. This process is conceptualized as the Neurocognitive Ethical Deviation Model (NESM). The model adds a complementary neurocognitive layer to existing behavioral and organizational explanations and provides testable propositions for future empirical research.

* Sorumlu yazar / Corresponding author

E-posta / E-mail: zskocak@gmail.com

Atf / Citation: Sünbül Koçak, Z. (2026). Finansal raporlamada bilişsel yük ve etik sapmalar: Nörobilişsel temelli bir model önerisi. *Ardahan Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(1), 82-102. <http://doi.org/10.58588/aru-jfeas.1810889>

1. Giriş

Finansal raporlama, işletmelerin ekonomik faaliyetlerine ilişkin bilgilerin paydaşlara doğru, güvenilir ve karşılaştırılabilir biçimde sunulmasını amaçlayan temel bir muhasebe işlevidir (KGK, 2019). Bununla birlikte bu süreç, yalnızca teknik standartlara uygun veri üretimini değil, aynı zamanda yoğun dikkat, bilişsel denetim, etik muhakeme ve duygusal öz düzenleme gerektiren çok boyutlu ve stres yüklü bir karar ortamını da içermektedir (Gibbins vd., 1990; Ishaque, 2020). Artan yasal ve mesleki yükümlülükler, sıkışan denetim süreçleri, zaman baskısı ve yönetsel çıkar çatışmaları, muhasebe meslek mensupları üzerinde önemli düzeyde bilişsel ve duygusal baskı oluşturmaktadır. Bu koşullar altında muhasebe profesyonelleri, teknik doğruluk ile etik sorumlulukları eş zamanlı olarak dengelemek zorunda kalmakta; bu durum bilişsel tükenme ve karar yorgunluğu süreçlerini tetikleyerek karar kalitesinde bozulmalara yol açabilmektedir (Balconi vd., 2020).

Muhasebe literatüründe etik karar alma süreçleri çoğunlukla mesleki etik ilkeler, örgütsel baskılar, kazanç yönetimi ve davranışsal eğilimler çerçevesinde ele alınmıştır (Jones, 1991; Trevino vd., 2006; Brennan & Solomon, 2008). Bu çalışmalar, etik dışı kararların bireysel niyet, örgütsel kültür ve kontrol mekanizmalarıyla ilişkili olduğunu ortaya koymakla birlikte, bilişsel yük, karar yorgunluğu ve duygusal tükenme gibi süreçleri sınırlı biçimde ele almaktadır (Moore vd., 2012). Özellikle yoğun iş yükü ve zaman baskısı altında ortaya çıkan zihinsel tükenmenin etik muhakeme üzerindeki etkileri bütüncül bir çerçevede yeterince incelenmemiştir.

Davranışsal karar verme literatürü bu eksikliği gidermek için önemli kuramsal araçlar sunmaktadır. Kahneman (2011) tarafından geliştirilen çift süreçli karar verme kuramı, bireylerin sezgisel (Sistem 1) ve analitik (Sistem 2) bilişsel sistemler arasında geçiş yaptığını; bilişsel kaynakların zayıfladığı durumlarda sezgisel kararların baskın hale geldiğini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, Baumeister ve diğerleri (1998) tarafından geliştirilen ego tükenmesi modeli, sürekli karar alma ve öz denetim gerektiren süreçlerin zihinsel kaynakları tükettiğini ve öz düzenleme kapasitesini azalttığını göstermektedir. Maslach ve Jackson (1981) ise duygusal tükenmenin mesleki performans ve karar kalitesi üzerindeki belirleyici etkisini vurgulamaktadır. Kouchaki ve Smith (2014), etik karar alma eğilimlerinin günün ilerleyen saatlerinde zayıfladığını göstererek bu sürece zaman ve bilişsel kaynak boyutunu eklemektedir.

Nörobilim ve karar psikolojisi alanındaki gelişmeler, etik karar alma süreçlerinin yalnızca rasyonel değerlendirmelerle değil; duygusal işaretleyiciler, bilişsel çatışma ve zihinsel yorgunluk gibi unsurlarla da şekillendiğini ortaya koymaktadır. Damasio'nun (1994) bedensel işaretleyici hipotezi (somatik işaretleme hipotezi), geçmiş duygusal deneyimlerin karar süreçlerini yönlendirdiğini ileri sürerken; nörofizyolojik çalışmalar stres ve tükenmişlik durumlarında yürütücü işlevlerin zayıfladığını göstermektedir (Golonka vd., 2017; Balconi vd., 2020). Bununla birlikte, muhasebe literatüründe bu nörobilişsel bulguların sistematik bir model çerçevesinde ele alındığı çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu durum, muhasebe etiği ile nörobilim temelli karar teorileri arasında belirgin bir kuramsal boşluğa işaret etmektedir.

Bu boşluğun daha sistematik biçimde ortaya konulabilmesi amacıyla, bu çalışma kapsamında Dergipark, Web of Science ve Scopus veri tabanlarında gerçekleştirilen literatür taraması, etik sapmaların çoğunlukla davranışsal ve örgütsel değişkenlerle açıklandığını; buna karşın bilişsel ve duygusal süreçlerin nörobilişsel temelde bütüncül bir model içinde yeterince ele alınmadığını göstermiştir. Ayrıca, 2020–2024 döneminde bu kesişim alanındaki çalışmaların sınırlı kaldığı görülmektedir (Balconi vd., 2020; Hunt vd., 2022). Bu çalışma, söz konusu kuramsal boşluğu gidermek amacıyla çıkarımsal kuram inşası yaklaşımıyla geliştirilen kavramsal bir model önermektedir (Haig, 2018). Muhasebe etiği, davranışsal karar verme ve nörobilim literatürlerinden elde edilen kuramsal yapılar bütünleştirilerek etik karar kalitesindeki bozulmayı açıklayan sistematik bir çerçeve oluşturulmuştur.

Çalışmanın amacı, muhasebe meslek mensuplarının finansal raporlama sürecinde maruz kaldıkları bilişsel yük, duygusal tükenme ve zaman baskısının etik karar kalitesi üzerindeki etkisini açıklayan bütüncül bir model

geliştirmektir. Bu kapsamda Kahneman (2011), Baumeister ve diğerleri (1998), Damasio (1994) ve Kouchaki ve Smith (2014) tarafından ortaya konan yaklaşımlar bütünleştirilerek Nörobilişsel Etik Sapma Modeli (NESM) önerilmektedir. Model, etik sapmaların doğrusal değil, döngüsel ve çok katmanlı bir süreç içerisinde ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Bu çerçevede çalışma üç temel katkı sunmaktadır. İlk olarak, bilişsel yük, karar yorgunluğu ve etik sapma kavramları tek bir kuramsal çatı altında bütünleştirilmiştir. İkinci olarak, etik karar bozulmaları nörobilişsel süreçler üzerinden açıklanarak disiplinler arası bir perspektif sunulmuştur. Üçüncü olarak ise önerilen model, gelecekte gerçekleştirilecek ampirik ve deneysel çalışmalar için test edilebilir bir teorik zemin oluşturmaktadır (Haig, 2018; Shepherd & Sutcliffe, 2011).

2. Literatür İncelemesi

Muhasebe karar süreçlerinde görülen bilişsel çatışmalar, duygusal tükenme ve etik sapmalar, bireysel faktörlerin ötesinde, kurumsal dinamikler, psikolojik kaynaklar ve nörobilişsel sistemlerin ortak etkisiyle şekillenmektedir. Bu bölümde, söz konusu ilişkiyi teorik temelleri detaylandırılmaktadır. Literatür incelemesi sistematik bir yaklaşım çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Tarama sürecinde Scopus, Web of Science ve DergiPark veri tabanlarından yararlanılmıştır. Literatürün belirlenmesinde “cognitive load (bilişsel yük)”, “ethical decision making (etik karar verme)”, “emotional exhaustion (duygusal tükenme)”, “accounting ethics (muhasabe etiği)”, “neuroaccounting (nöromuhasebe)” ve “decision fatigue (karar yorgunluğu)” anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Çalışmaya yalnızca hakemli dergilerde yayınlanmış araştırmalar dahil edilmiş; muhasebe, psikoloji ve nörobilim disiplinlerinin kesişiminde yer alan çalışmalar seçilerek disiplinler arası bir bakış açısı benimsenmiştir. Elde edilen çalışmalar tematik olarak sınıflandırılarak analiz edilmiştir.

2.1. Finansal Raporlama ve Etik Baskılar

Finansal raporlama sürecinde muhasebe meslek mensuplarının karşılaştığı etik baskılar, bireysel değerlerin ötesinde, çok katmanlı ve çok boyutlu bir yapı arz etmektedir. Bu süreç; örgütsel, bilişsel ve duygusal faktörlerin etkileşimiyle şekillenmektedir (Trevino vd., 2006; Jones, 1991). Bu nedenle finansal raporlama kalitesi, sadece teknik yeterlilikle değil, aynı zamanda etik liderlik ve örgütsel etik iklim ile de yakından ilişkilidir (Rachmawati vd., 2025). Bu yapıyı anlamak için finansal raporlamanın hangi koşullarda etik bir yük haline geldiğini incelemek gerekmektedir. Gibbins ve diğerleri (2001) finansal raporlamayı, yönetim talepleri ile yasal düzenlemeler arasında yer alan bir müzakere alanı olarak tanımlamaktadır. Kazanç yönetimi, tahakkuk zamanlaması ve değerlendirme gibi alanlar yüksek takdir içerdiği için etik açıdan kırılgan kabul edilmektedir. Bu tür ortamlarda etik kararlar yalnızca bireysel değerlerle değil, aynı zamanda örgütsel baskılarla da şekillenmektedir. Bu durum, bireyde bilişsel çatışma ve duygusal yük oluşturarak etik karar kalitesini zayıflatabilmektedir. Bu çerçevede Hunt ve diğerleri (2022), bireyin sürekli parasal değerlendirme yapma zorunluluğunun etik ihlalleri fark etme eğilimini yükselttiğini deneysel olarak kanıtlamıştır. Bu bulgu, muhasebe meslek mensuplarının rutin iş süreçleri içinde etik duyarlılıklarının azalabileceğine işaret etmektedir. Jones’un (1991) etik yoğunluk kuramı da bu durumu desteklemektedir. Kurama göre bireyin bir kararın etik boyutunu ne ölçüde algıladığı, etik muhakemenin devreye girip girmeyeceğini belirlemektedir. Etik yoğunluk algısı zayıfladığında, birey teknik bir kararı etik değerlendirme yapmadan verebilmektedir. Uluslararası düzeyde, Association of Chartered Certified Accountants (ACCA, 2024), tarafından yayınlanan küresel etik araştırması, muhasebe meslek mensuplarının yaklaşık dörtte birinin son üç yıl içinde etik dışı davranmaya yönelik doğrudan baskıyla karşılaştığını; finans yöneticilerinin ise %55’inin mesleki yaşamları boyunca etik ihlallere tanıklık ettiğini ortaya koymaktadır. Bu veriler, söz konusu sorunun bireysel zaafiyetten ziyade sistemik bir nitelik taşıdığına ve evrensel boyutlara ulaştığına işaret etmektedir.

Yabancı literatürde etik baskı ile finansal raporlama kalitesi arasındaki ilişki çok sayıda çalışmayla kapsamlı biçimde çalışılmıştır. Trevino ve diğerleri (2006), örgütsel etik iklimdeki zayıflığın bireyin karar alma sürecini doğrudan koşullandırdığını ve finansal baskının yüksek olduğu ortamlarda etik dışı raporlama pratiklerinin görünür biçimde arttığını ortaya koymuştur. Brennan ve Solomon (2008) ise kurumsal yönetim kalitesindeki

düşüşün kazanç yönetimini besleyen koşulları pekiştirdiğini ve bunun yatırımcı kararları üzerinde yanıltıcı etkiler yarattığını göstermiştir. Bu bulguları geniş bir zaman perspektifinden değerlendiren Bansal (2024), 1992–2022 yılları arasındaki 2.775 çalışmayı kapsayan bibliyometrik analizinde UFRS'nin benimsenmesinin ardından kazanç yönetimi araştırmalarının yönetsel takdir alanlarına ve gerçek faaliyet manipülasyonlarına yoğunlaştığını saptamıştır. Güncel çalışmalar da bu bulguları desteklemektedir. Aguilera ve Ruiz-Castillo (2025), kurumsal yönetişimin geleneksel finansal odağının ötesine geçerek etik liderlik ve şeffaflığı merkeze alması gerektiğini savunan kapsamlı bir çerçeve önerisi sunmuştur. Bu durum; standart düzenlemelerin tek başına yeterli olmadığını ve etik boyutun ayrıca ele alınması gerektiğini düşündürmektedir.

Türkiye’de yapılan çalışmalar da benzer sonuçlar ortaya koymaktadır. Kurt ve diğerleri (2010), baskı koşullarında muhasebe öğrencilerinin etik tutumlarının zayıfladığını belirtmiştir. Demirkıran (2010) ise denetçilerin mesleki etik standartlara uyumu denetleme yükümlülüğünü vurgulamıştır. Güneş ve Yalçın (2023), İstanbul örneği üzerinde yaptıkları çalışmada idealist etik eğilimin dürüstlük temelli karar almayı güçlendirdiğini; buna karşın mesleki yargının kurumsal baskı altında ciddi biçimde sınırlandığını göstermiştir. Altınbay (2022) ise örgütsel etik iklimdeki bozulmanın hem çalışan performansını hem de iş doyumunu olumsuz yönde etkilediğini ampirik olarak ortaya koymuştur. Kurumsal baskı mekanizmaları incelendiğinde, Gökgez (2012) finansal krizlerin arkasındaki etik ihlallere dikkat çekmiş ve mevcut yasal düzenlemelerin bu tür davranışları önlemedeki yetersizliğini vurgulamıştır. Tutar (2018), spor kulüpleri özelinde finansal fair-play kurallarının paradoks biçimde muhasebe manipülasyonlarını artırdığını ileri sürmüştür. Kaya ve Uzay (2018) ile Celayir (2020) de Türkiye uygulamalarında finansal raporlama süreçlerinin örgütsel baskılar ve etik zaafarla şekillendiğini ortaya koymuştur. Etik baskılara verilen bireysel tepkiler de literatürde ele alınan konular arasında yer almaktadır. Kayhan ve Çakmak (2020), etik eğitim almış bireylerin hileli raporlamaya karşı daha belirgin bir ihbar niyeti sergilediğini bulgulamıştır. Baran ve Başkan (2021) ise etik dışı davranışa yönelişin ardında müşteri kaybı kaygısı, gelir baskısı ve yetersiz mesleki denetim mekanizmalarının belirleyici olduğunu sistematik biçimde göstermiştir.

Sonuç olarak; bu bulgular, finansal raporlama süreçlerinde ortaya çıkan etik sapmaların yalnızca bireysel faktörlerle açıklanamayacağını ortaya koymaktadır. Bu süreç, örgütsel baskılar, bilişsel sınırlılıklar ve duygusal süreçlerin etkileşimiyle şekillenmektedir. Bu nedenle etik karar süreçlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için nörobilişsel temelli bütüncül yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda; söz konusu yapısal sorunu açıklamaya yönelik teorik çerçeve, bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde NESM aracılığıyla kurgulanmaktadır.

2.2. Bilişsel Çatışma ve Karar Yorgunluğu

Bilişsel çatışma ve karar yorgunluğu, bireylerin karmaşık ya da çelişkili uyaranlarla karşılaştıkları durumlarda ortaya çıkan zihinsel yüklenme biçimleri olarak tanımlanmaktadır. Bu kavramlar, özellikle davranışsal iktisat, psikoloji ve örgütsel davranış alanlarında önemli tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Bu alandaki teorik tartışmaların temelini, Festinger’in (1957) geliştirdiği bilişsel uyumsuzluk kuramı oluşturmaktadır. Festinger’e göre birey, çelişkili bilgi, tutum veya davranışlarla karşılaştığında içsel bir gerilim yaşar ve bu uyumsuzluğu azaltmak amacıyla bilişsel tutarlılık arayışına girmektedir. Özellikle muhasebe gibi etik duyarlılığı yüksek mesleklerde, bireylerin örgütsel baskılar ile mesleki etik ilkeler arasında kaldıklarında yaşadığı çatışmalar, bu kuramın uygulamalı yansıması niteliğindedir. Janis ve Mann (1977), bu tür çatışmaların karar verme sürecinde stresle birleşerek “kaçınma temelli” düşük kaliteli stratejilerin kullanılmasına neden olduğunu belirtmiştir. Bu durum özellikle zaman baskısı ve yüksek sorumluluk altında olan meslek gruplarında daha da belirgindir.

Bilişsel çatışmanın ötesinde, tekrar eden kararlar karşısında bireyin zihinsel enerjisinin tükenmesine odaklanan Baumeister ve diğerleri (1998), bu süreci ego tükenmesi olarak tanımlamaktadır. Modele göre öz düzenleme ve karar verme, sınırlı bir zihinsel kaynağa dayanır; bu kaynaklar tükendikçe birey, karar verme konusunda yorgunluk yaşar ve bu da karar kalitesini düşürür. Bu noktada muhasebe uzmanlarının gün içerisinde karşılaştığı çok sayıda yüksek riskli ve dikkat gerektiren karar, onları tükenmişlik noktasına sürükleyerek analitik

düşünmeden (Sistem 2) sezgisel, hızlı ama hata yapma riski yüksek karar mekanizmalarına (Sistem 1) geçişe zorlayabilmektedir. Bu geçiş nörobilimsel düzeyde destekleyen bulgular, Pochon ve diğerleri (2008) tarafından ortaya konulmuştur. Bilişsel çatışma anlarında, beynin planlama, mantıksal düşünme ve rasyonel karar verme gibi üst düzey yürütücü işlevlerden sorumlu olan dorsolateral prefrontal korteks alanında artan aktivasyonun gözlemlenmesi, bu sürecin yalnızca psikolojik değil, aynı zamanda biyolojik temellere de dayandığını göstermektedir. Vohs ve diğerleri (2008) ise karar yorgunluğunun bireyleri kısa vadeli kazanca ve etik dışı tercihlere daha yatkın hale getirdiğini öne sürerek, özellikle pazarlama, hukuk, tıp gibi alanlarda olduğu gibi muhasebe mesleğinde de kritik riskler oluşturabileceğini savunmaktadır. Güncel çalışmalarda bu teorik altyapılar daha doğrudan şekilde test edilmeye başlanmıştır. Janiszewski ve Van Osselaer (2022), karar yorgunluğu ve bilişsel tükenmenin bireyleri kategorik kestirme davranışlara ittiğini; yani bireyin durumu yeterince analiz etmeden zihinsel kısa yollarla karar aldığını belirtmiştir. Bu davranış örüntüsü, muhasebe gibi dikkat, özen ve etik ilkeler gerektiren mesleklerde hata riskini artırmaktadır.

Türkiye’de konuya yönelik sınırlı ancak dikkat çekici çalışmalar mevcuttur. Güven ve İbrahimoglu (2023), sağlık çalışanlarında karar yorgunluğunun empati düzeyi ve hata yapma eğilimiyle ilişkili olduğunu saptamış; vardiya uzunluklarının karar kalitesini düşürdüğünü ortaya koymuştur. Karaca ve Oğuzhan (2023) da sağlık çalışanlarıyla yürüttükleri araştırmada, artan bilişsel yükün tükenmişlik ile anlamlı şekilde ilişkili olduğunu ortaya koymuştur.

2.3. Duygusal Tükenme ve Etik Sapmalar

Duygusal tükenme, bireyin iş yaşamında sürekli stres ve baskıya maruz kalması sonucu enerjisini yitirmesi, işine karşı ilgisinin azalması ve kişisel başarı algısının düşmesiyle karakterize edilen çok boyutlu bir olgudur. Maslach ve Jackson (1981), tükenmişliği üç temel boyutta ele alarak; duygusal yorgunluk, duyarsızlaşma ve düşük kişisel başarı algısı şeklinde yapılandırmıştır. Bu model, örgütsel davranış alanında yapılan birçok araştırmanın temel dayanaklarından biri haline gelmiş ve özellikle muhasebe, sağlık, eğitim gibi yüksek baskı içeren meslek gruplarında yaygın olarak incelenmiştir.

Muhasebe mesleği, hata toleransının düşük olması, yılsonu kapanışları ve sürekli denetim süreçleri gibi dışsal koşullarla, duygusal tükenmeye oldukça açık bir mesleki yapı sergilemektedir. Cropanzano ve diğerleri (2003), örgütsel stresin ve duygusal tükenmenin, çalışanların adalet algılarını ve etik davranış eğilimlerini olumsuz etkilediğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda, etik sapma yalnızca bireysel niyetlerle açıklanamayacak kadar karmaşık olup, psikolojik kaynakların tükenmesiyle de doğrudan ilişkilidir. Benzer şekilde Moore ve diğerleri (2012), bilişsel kaynakların tükenmesinin çalışanların etik muhakeme becerilerinde zayıflamaya neden olduğunu ve bu durumun küçük ahlaki kaymalardan büyük etik ihlallere doğru bir geçiş sürecini tetiklediğini belirtmiştir. Bu süreç, etik kaymaların yalnızca bireysel karakteristiklerle değil, karar sürecinde kullanılan zihinsel enerjiyle de ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Kouchaki ve Smith (2014), etik davranışların günün erken saatlerinde daha fazla gözlemlendiğini, günün ilerleyen saatlerinde ise bu davranışların azaldığını tespit etmiştir. Bu bulgu, duygusal tükenmenin zamana bağlı olarak artan bir etkisi olduğunu ve etik davranış kapasitesini doğrudan zayıflatıldığını göstermektedir. Bireyler gün sonunda, artan zihinsel yorgunluk nedeniyle etik olmayan tercihlere daha yatkın hale gelmektedir. Bu varsayımı nörofizyolojik düzlemde ele alan Golonka ve diğerleri (2017), EEG ölçümleriyle yaptıkları araştırmada, tükenmiş bireylerde hata izleme potansiyelinin (ERN ve Pe) zayıfladığını bulgulamıştır. Özellikle muhasebe gibi hata maliyetinin yüksek olduğu alanlarda bu tür bir nörobilişsel gerileme, etik dışı davranışların daha sık görülmesine yol açabilmektedir.

Türkiye bağlamında, bu alana katkı sunan ampirik çalışmalar da bulunmaktadır. Büyükyılmaz ve Gürkan (2014), İstanbul, Ankara, İzmir ve Bursa’da faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarıyla gerçekleştirdikleri araştırmada, mesleki tükenmişliğin idealist etik tutumları azalttığını; duygusal tükenme ve başarısızlık hissinin ise göreceli etik yönelimi artırdığını tespit etmiştir. Bu sonuçlar, tükenmişliğin yalnızca karar kalitesini değil, aynı

zamanda etik yönelim türünü de şekillendirdiğini göstermektedir. Temelli ve Şendurur (2018), TRA1 ve TRA2 bölgelerindeki muhasebe meslek mensupları üzerinde yürüttükleri çalışmada, Maslach Tükenmişlik Ölçeği'ni kullanarak tükenmişlik düzeylerinin demografik değişkenlerle anlamlı ilişki gösterdiğini tespit etmiş; bu durumun hem bireysel hem de örgütsel kaynaklı olduğunu ileri sürmüştür. Yakın dönemde Çetin (2025) ise duygusal tükenmenin muhasebe meslek mensuplarının mesleği bırakma niyeti üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ve kariyer memnuniyetinin bu ilişkide düzenleyici aracı rol üstlendiğini ortaya koymuştur.

Bu çerçevede, literatürdeki mevcut teorik modellerin sınırları, muhasebe karar süreçlerinde duygusal tükenmenin etik sapmalar üzerindeki etkisini anlamak için nörobilişsel temelli, çok katmanlı yeni model önerilerine ihtiyaç olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu gereklilik, çalışmanın devamında sunulan kavramsal model önerisinin teorik zeminini oluşturmaktadır.

2.4. Nörobilişsel Temeller: Sistem 1–2, Bedensel İşaretleyici Hipotezi ve Zamanlama

Karar alma süreci, yalnızca rasyonel düşünme ve analitik değerlendirmeye dayalı bir bilişsel faaliyet olmaktan çıkmış; son yıllarda duygusal, sezgisel ve zamansal faktörlerle şekillenen çok boyutlu bir nörobilişsel yapı olarak ele alınmaya başlanmıştır. Bu bütüncül yaklaşım, özellikle hata toleransının düşük ve etik duyarlılığın yüksek olduğu muhasebe gibi meslek gruplarında karar kalitesini anlamak açısından büyük önem arz etmektedir.

Bu yaklaşıma teorik temel oluşturan ilk çalışmalardan biri, Damasio'nun (1994) ileri sürdüğü "Bedensel İşaretleyici Hipotezi"dir. Damasio'ya göre bireyler, geçmişte yaşadıkları duygusal deneyimleri bedensel tepkiler aracılığıyla belleğe kodlar ve benzer karar anlarında bu fizyolojik işaretleyiciler otomatik olarak devreye girerek karar süreçlerini yönlendirmektedir. Muhasebe gibi stres yoğunluğu yüksek alanlarda daha önce yaşanan denetim baskıları, hata kaynaklı krizler veya etik ikilemler, gelecekteki benzer durumlarla karşılaşıldığında bireylerin sezgisel tepki mekanizmalarını etkinleştirmektedir.

Bu sürecin nörofizyolojik boyutu, Greene ve diğerleri (2001) tarafından fMRI teknikleri kullanılarak incelenmiş; bireylerin yüksek etik içerikli karar anlarında özellikle limbik sistem gibi duygusal beyin bölgelerinde yoğun aktivasyon gözlemlenmiştir. Bu bulgular, etik kararların yalnızca bilişsel temellere değil, aynı zamanda duygusal temellere de dayandığını ortaya koymaktadır.

Kahneman'ın (2011) geliştirdiği Sistem 1–Sistem 2 modeli, karar alma süreçlerine ilişkin daha kapsamlı bir nörobilişsel çerçeve sunmaktadır. Buna göre, Sistem 1 hızlı, sezgisel ve otomatik tepkiler üretirken; Sistem 2 daha yavaş, analitik ve çaba gerektiren düşünme biçimlerini ifade etmektedir. Stres, zaman baskısı ve bilişsel yorgunluk gibi etkenler bireyleri zihinsel enerji tasarrufu adına Sistem 1'e yöneltilmektedir. Muhasebe uzmanlarında bu tür koşullarda karar kalitesi düşebilmektedir; çünkü, sistem 1'e dayalı kararlar, genellikle zihinsel kestirmelere ve bilişsel yalnlıklara açıktır.

Yaşar (2019), yöneticilerin karar alma davranışlarını nörobilimsel veriler ışığında analiz ettiği çalışmasında, rasyonel ve sezgisel kararlar arasındaki geçişin örgütsel bağlam ve bireysel bilişsel esneklikle yakından ilişkili olduğunu tespit etmiştir. Katılımcı yöneticilerin çoğunluğu, kendilerini yüksek sezgisellik ve yüksek analitik düzeyde tanımlamıştır; bu durum sezgi ve mantığın birlikte kullanıldığı melez karar stratejilerine işaret etmektedir.

Uzunlar ve Özer Kaya (2023), çalışmalarında karar verme süreçlerini etkileyen nörobiyolojik yapılar üzerinde durmuşlardır. Özellikle; striatum, prefrontal korteks ve hipotalamusun karar süreçlerinde aktif rol oynadığını belirtmişlerdir. Bu yapıların aktivasyonu, kararların Sistem-1 (sezgisel) ve Sistem-2 (analitik) mekanizmaları üzerinden nasıl şekillendiğine dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Usul ve Sünbül Koçak (2024), Nöromuhasebe adlı çalışmalarında, muhasebe kararlarını açıklamada geleneksel ekonomik modellerin yetersiz kaldığını, bu nedenle karar süreçlerinin nörobilişsel teoriler ışığında

incelenmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Yazarlar, Sistem 1–Sistem 2 modeli ve bedensel işaretleyici hipotezini esas alarak, muhasebecilerin zaman baskısı, örgütsel stres ve zihinsel yorgunluk altında daha otomatik ve sezgisel karar mekanizmalarına yöneldiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca, muhasebe uygulamalarında etik sapmaların yalnızca niyete değil, geçmişte kodlanmış duygusal deneyimlerin yeniden etkinleşmesine de dayandığını vurgulamışlardır.

Bu bölümde sunulan literatür, finansal raporlama süreçlerinde muhasebe meslek mensuplarının kararlarını etkileyen bilişsel ve duygusal faktörlerin giderek daha fazla önem kazandığını göstermektedir. Özellikle; etik sapmaların, yalnızca bireysel değer yargılarından değil; aynı zamanda karar anında yaşanan zihinsel yük, duygusal tükenme ve nörobilişsel süreçlerin etkisinden de kaynaklandığı vurgulanmıştır. Bilişsel psikoloji, davranışsal iktisat ve nörobilim alanlarından elde edilen bulguların muhasebe disipliniyle entegrasyonu, etik dışı kararların daha derinlikli ve çok katmanlı biçimde anlaşılmasını mümkün kılmakta; bu da geleneksel açıklamaların ötesine geçilmesi gerektiğini göstermektedir.

Bu çerçevede, muhasebe karar süreçlerinde etkili olan bilişsel ve etik yaklaşımlar Tablo 1’de bütüncül bir şekilde özetlenmektedir.

Tablo 1. Muhasebe karar süreçlerinde bilişsel ve etik yaklaşımlar

Çalışma	Temel Odak	Kuramsal Çerçeve	Kapsanan Değişkenler	Sınırlılıklar / Boşluklar
Maslach ve Jackson (1981)	Duygusal tükenme tanımı ve ölçümü	Tükenmişlik Kuramı	Duygusal yorgunluk, mesleki performans	Etik karar süreci ile bağlantı zayıf
Gibbins vd. (1990)	Muhasebe uygulayıcılarının yönetsel baskı altındaki kararları	Davranışsal muhasebe	Yönetsel baskı, açıklama stratejileri	Nörobilişsel süreçler ele alınmamıştır
Baumeister vd. (1998)	Ego tükenmesi ve öz kontrol kaybı	Ego Tükenmesi Teorisi	Zihinsel enerji, karar kalitesi	Muhasebe bağlamında ampirik model eksik
Kahneman (2011)	Karar alma sistemleri (Sistem 1–2)	Çift Süreçli Karar Kuramı	Sezgisel ve analitik kararlar	Meslek temelli tükenme ile entegrasyon yapılmamış
Kouchaki ve Smith (2014)	Etik kararlar ve zaman faktörü	Zaman Temelli Etik Sapma	Günün saatine göre etik davranış	Nörobilişsel neden-sonuç mekanizması eksik
Golonka vd. (2017)	EEG ile tükenmişlik belirtileri	Nörofizyolojik Yaklaşım	Bilişsel hata, tükenme, EEG bulguları	Muhasebe meslek bağlamı eksik
Ishaque (2020)	Çıkar çatışmalarının karar davranışı üzerindeki etkisi	Bilişsel yaklaşım	Çatışma, karar çelişkileri	Nörobilimsel bağlantı kurulmamış
Bu Çalışma (Önerilen Model)	Muhasebede karar yorgunluğu ve etik sapma arasındaki nörobilişsel döngü	Çift Süreçli Kuram, Ego Tükenmesi, Bedensel İşaretleme, Tükenme Teorisi	Yönetsel baskı, bilişsel çatışma, duygusal tükenme, sistem 1 aktivasyonu, etik karar kalitesi	Nörobilişsel karar sistemlerinin muhasebe bağlamında ilk kez bütüncül modellemesi

Not: Bu tablo yazar tarafından Claude (Anthropic, 2025) ve ChatGPT (OpenAI, 2025) yapay zeka araçlarından yararlanılarak oluşturulmuştur.

Bu tablo, muhasebe karar süreçlerinde karar kalitesini etkileyen faktörlere dair önceki çalışmaların kuramsal sınırlarını ve eksik entegrasyonlarını göstermektedir. Önerilen model, nörobilişsel karar sistemlerini etik sapma ile ilişkilendirerek bu boşluğu bütüncül bir yapıyla doldurmayı hedeflemektedir.

Muhasebe karar süreçlerinde kullanılan temel teorik kavramlar Tablo 2’de alfabetik olarak sunulmaktadır.

Tablo 2. Muhasebe karar süreçlerinde kullanılan temel teorik kavramlar

Kavram / Kuram	Tanım / Açıklama	Muhasebe Bağlamındaki Yorum	Temsil Edildiği Kaynak(lar)
Aktif Kategorileştirme ve Çıkarımsal Kuram İnşası	Teorik yapıları sezgisel olarak birleştirme ve veriyle literatür arasında yaratıcı bağ kurma süreci.	Muhasebe ve nörobilim literatürlerinin entegrasyonu ile bütüncül bir kuramsal model inşa edilir.	Dubois ve Gadde (2002); Gioia vd. (2013); Shepherd ve Sutcliffe (2011); Haig (2018); Grodal vd. (2021)
Bilişsel Uyumsuzluk	Bireyin çelişkili inanç ve davranışları arasında kaldığında yaşadığı zihinsel stres.	Yönetimsel baskılar ile etik ilkelere bağlılık arasında kalan muhasebecilerde içsel çatışma oluşur.	Festinger (1957)
Çift Süreçli Karar Verme Teorisi	Kararların ya hızlı/sezgisel (Sistem 1) ya da yavaş/analitik (Sistem 2) sistemlerle alınması.	Zaman baskısı altındaki muhasebeciler Sistem 1 ile karar alarak etik dışı sonuçlara yönlenebilir.	Kahneman (2011)
Ego Tükenmesi	Bireyin sınırlı zihinsel enerji kaynaklarının sürekli karar alma süreciyle tükenmesi sonucu öz düzenleme kapasitesinin azalması.	Yoğun raporlama ve denetim süreçlerinde muhasebecilerin karar kalitesi düşer, etik ihlaller artabilir.	Baumeister vd. (1998)
Hata İşleme Bozulması	Tükenmiş bireylerin hataları algılama ve düzeltme kapasitelerindeki azalma.	Muhasebe hatalarının fark edilmemesi veya düzeltilmemesi, finansal güvenilirliği tehdit eder.	Golonka vd. (2017)
Nörobilişsel Etik Karar Verme	Etik kararların yalnızca bilişsel değil aynı zamanda nöro-duygusal sistemlerce şekillendirilmesi.	Muhasebecilerin etik karar anlarında limbik sistemin etkisi artar, bu da mantıksal değerlendirmeyi gölgede bırakabilir.	Greene vd. (2001)
Bedensel İşaretleyici Hipotezi	Geçmiş duygusal deneyimlerin, bedensel izler aracılığıyla karar süreçlerini yönlendirmesi.	Önceki olumsuz denetim deneyimleri, benzer durumlarda sezgisel ve defansif kararları tetikleyebilir.	Damasio (1994)
Tükenmişlik Sendromu	Duygusal yorgunluk, duyarsızlaşma ve düşük kişisel yeterlilik algısı ile karakterize edilen mesleki tükenme hali.	Muhasebe mesleğinde yüksek iş yükü ve etik baskılar, duygusal tükenmeye yol açarak hata oranını artırır.	Maslach ve Jackson (1981)
Zaman Temelli Etik Sapma	Bireylerin etik karar verme kapasitesinin günün ilerleyen saatlerinde azalması.	Raporlama dönemlerinde uzun saatler çalışan muhasebecilerde etik dışı karar olasılığı artar.	Kouchaki ve Smith (2014)

Not: Bu tablo yazar tarafından Claude (Anthropic, 2025) ve ChatGPT (OpenAI, 2025) yapay zeka araçlarından yararlanılarak oluşturulmuştur.

Tablo 2’de yer alan teorik kavramlar, önerilen nörobilişsel modelin hem kuramsal hem de uygulamalı temelini oluşturmaktadır. Özellikle muhasebe bağlamında karar yorgunluğu, etik sapma ve bilişsel çatışmalar arasındaki etkileşimlerin nörobilişsel süreçlerle nasıl açıklanabileceğini ortaya koymaktadır.

3. Kuramsal Metodoloji

Bu çalışma, ampirik veri içermeyen kavramsal model geliştirme odaklı teorik bir araştırmadır. Metodolojik çerçeve; çıkarımsal teori inşası, disiplinlerarası teorik sentez ve kavramsal bütünlük ilkelerine dayanmakta olup psikoloji, nörobilim ve muhasebe etiği alanlarından elde edilen kavramsal yapılar arasında sistematik bağlar kurularak muhasebe meslek mensuplarının etik karar süreçlerini açıklayan bütüncül bir kuramsal model geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Kavramsal model geliştirme; mevcut teorilerin açıklayamadığı olguları görünür kılma, disiplinlerarası kesişim noktalarından yeni açıklama çerçeveleri türetme ve ileriki ampirik araştırmalar için

sınanabilir önermeler üretme işlevleri bakımından sosyal bilimler literatüründe yerleşik ve meşru bir araştırma biçimi olarak kabul görmektedir (Haig, 2018; Shepherd & Sutcliffe, 2011). Bu çalışma da söz konusu yaklaşımı muhasebe etiği alanına uygulayarak mevcut literatürdeki kavramsal boşluğu gidermeyi ve ilerleyen araştırmalar için test edilebilir bir çerçeve sunmayı hedeflemektedir. Kavramsal modelin görselleştirilmesi ve tabloların yapılandırılması sürecinde yapay zeka destekli araçlardan (Claude, Anthropic, 2025; ChatGPT, OpenAI, 2025) yararlanılmış olup tüm içerik sorumluluğu yazara aittir.

3.1. Teorik Yaklaşım: Çıkarımsal (Abdüktif) Teori İnşası

Model önerisi, çıkarımsal kuram geliştirme yaklaşımı temelinde şekillendirilmiştir. 19. yüzyılın sonlarında Charles Sanders Peirce tarafından kavramsallaştırılan çıkarımsal akıl yürütme; tümevarım ve tümdengelim ötesinde, ampirik gözlemlerle mevcut kuramsal çerçeveler arasında anlamlı, yaratıcı ve açıklayıcı bağlar kurmayı hedefleyen bir düşünme biçimi olarak tanımlanmaktadır (Peirce, 1931; Haig, 2018). Bu yaklaşım, özellikle karmaşık ve çok boyutlu karar süreçlerinde mevcut teorilerin açıklamakta yetersiz kaldığı durumlarda yeni kuramsal çerçevelerin geliştirilmesine imkan tanımaktadır (Janiszewski & Van Osselaer, 2022; Başerer Yıldırım, 2025).

Bu bağlamda çalışma, Haig'in (2018) çıkarımsal yöntem kuramı ile Dubois ve Gadde'nin (2002) geliştirdiği sistematik bütünleştirme modelini metodolojik temel olarak benimsemektedir. Sistematik bütünleştirme yaklaşımı, kuram ile olgu arasında doğrusal olmayan, yinelemeli ve karşılıklı bir etkileşim süreci öngörmektedir. Bu süreçte araştırmacı, literatürden elde edilen kuramsal yapılar ile incelenen olgu arasında sürekli bir karşılaştırma ve yeniden yapılandırma gerçekleştirerek teorik derinliği artırmaktadır (Dubois & Gadde, 2002).

Bu çalışmada söz konusu yaklaşım doğrultusunda, muhasebe etiği, davranışsal karar verme ve nörobilim literatürlerinde yer alan kavramsal yapılar arasında disiplinler arası bir sentez gerçekleştirilmiştir. Bu sentez sürecinde bilişsel yük, duygusal tükenme ve etik karar süreçlerine ilişkin kuramsal yaklaşımlar bütünleştirilerek, etik karar kalitesindeki bozulmayı açıklayan bütüncül bir model geliştirilmiştir. Ayrıca Rahmani ve Leifels'in (2018) sunduğu uygulamalı örneklerden hareketle, kuram geliştirme sürecinde nitel gözlemler ile mevcut literatür arasında karşılıklı ve dinamik bir etkileşim kurulmuştur.

3.2. Kavramsal Geçerlik, Güvenirlik ve Sınırlılıklar

Teorik çalışmalarda geçerlik ve güvenirlik, ampirik araştırmalardan farklı ölçütler çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu çalışmada kavramsal geçerlik üç ilke üzerinden sağlanmıştır: birincisi, kullanılan teorik yapıların muhasebe bağlamına uygunluğunun literatürle gerekçelendirilmesi; ikincisi, modelin iç tutarlılığının neden-sonuç ilişkileri açısından aşamalı biçimde kurgulanması; üçüncüsü ise önerilen modelin test edilebilir önermeler içermesi ve gelecek ampirik araştırmalar için somut hipotezlere zemin oluşturmaları. Kavramsal güvenirlik açısından ise modeli oluşturan tüm teorik bileşenler hakemli uluslararası kaynaklara dayandırılmış ve ilgili disiplinlerdeki temsil gücü yüksek çalışmalar tercih edilmiştir. Bununla birlikte çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Her şeyden önce model ampirik veri içermemekte olup öne sürülen ilişkiler henüz nicel ya da nitel yollarla sınanmamıştır. İkinci olarak, nörobilim bulgularının muhasebe ortamına aktarımında kültürel ve mesleki bağlam farklılıkları göz ardı edilemez; modelin evrensellik iddiası taşıması bu nedenle mümkün değildir. Üçüncü olarak, literatür taraması belirli veri tabanları ve anahtar kelimelerle sınırlı tutulduğundan kapsam dışında kalan çalışmalar bulunabilmektedir. Bu sınırlılıklar, modelin kesin bir açıklama sunmak yerine teorik bir başlangıç noktası ve araştırma çerçevesi olarak konumlandırılmasını zorunlu kılmaktadır.

3.3. Teorik Temeller: Disiplinler Arası Entegrasyon

Önerilen nörobilişsel model, muhasebe, psikoloji ve nörobilim literatüründen seçilen dört temel kuramsal yapı üzerine inşa edilmiştir. Bu kuramlar, karar verme süreçlerinin bilişsel, duygusal ve zamansal boyutlarını

açıklamaya yönelik tamamlayıcı bir bütün oluşturmaktadır.

Çift Süreçli Karar Verme Teorisi (Kahneman, 2011): Kararların Sistem 1 (sezgisel, hızlı) ve Sistem 2 (analitik, yavaş) olmak üzere iki farklı bilişsel sistemle alındığını savunmaktadır. Bu yapı, muhasebe kararlarında stres altında yaşanan karar kaymalarını anlamak için kuramsal bir zemin oluşturmaktadır.

Ego Tükenmesi Modeli (Baumeister ve diğerleri, 1998): Sürekli karar almanın bireyin zihinsel kaynaklarını tükettiğini ve yüksek karar yükü taşıyan muhasebe profesyonellerinde karar kalitesinin düşebileceğini ortaya koymaktadır.

Bedensel İşaretleyici Hipotezi (Damasio, 1994): Geçmişteki duygusal deneyimlere ait bedensel izlerin (somatik işaretler) karar anında sezgisel tepkileri yönlendirdiğini ileri sürmektedir. Bu yapı muhasebe uzmanlarının önceki etik deneyimlerine bağlı otomatik tepkilerini açıklamakta kullanılmaktadır.

Zaman Temelli Etik Sapma Teorisi (Kouchaki ve Smith, 2014): Bu yaklaşım, etik dışı davranışların yalnızca bireysel niyetlerle değil, zaman içinde azalan öz düzenleme kapasitesiyle de ilişkili olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre, günün ilerleyen saatlerinde artan bilişsel ve duygusal tükenme, bireylerin etik davranış sergileme eğilimini azaltmaktadır.

Bu dört kuramsal yapının birlikte kullanımı, karar kalitesini etkileyen çoklu boyutları açıklamada disiplinler arası bir sinerji yaratmaktadır.

3.4. Kuram Geliştirme Süreci: Kavramsal Modelleme Adımları

Model geliştirme süreci, Sterling'in (1970) muhasebe kuramı inşasına ilişkin ilkeleri ile Shepherd ve Sutcliffe'in (2011) teorik makale yazımı metodolojisi doğrultusunda dört sistematik aşama üzerinden yapılandırılmıştır. Bu yönüyle çalışma rastlantısal bir kavramsallaştırma değil, metodolojik olarak temellendirilmiş bir kuram inşasıdır.

3.4.1. Aşama 1: Literatür Boşluklarının Belirlenmesi

Literatürde muhasebe meslek mensuplarının karar süreçleri çoğunlukla etik teoriler, davranışsal modeller veya örgütsel psikoloji temelli açıklamalarla ele alınmıştır. Ancak bu açıklamalar, karar yorgunluğu, duygusal tükenme ve etik sapma gibi olguların nörobilişsel temellerini yeterince bütüncül şekilde ele almamaktadır. Özellikle bilişsel yük altında karar sistemlerinin nasıl işlediğine dair açıklayıcı modeller literatürde belirgin biçimde eksik kalmaktadır.

3.4.2. Aşama 2: İlgili Teorik Yapıların Seçimi ve Kavramsal Eşleştirme

Çalışmada kullanılan kuramlar (Sistem 1–2, ego tükenmesi, bedensel işaretleme, etik sapma) daha önce bağımsız olarak kullanılmıştır. Bu yapılar ilk kez bu modelde muhasebe bağlamında bir araya getirilmiş, karar yorgunluğu → duygusal tükenme → etik sapma zinciri nörobilişsel düzlemde modellenmiştir.

Çalışmada kullanılan teorik yapılar (sistem 1–2 yaklaşımı, ego tükenmesi, bedensel işaretçi hipotezi ve etik sapma) literatürde daha önce bağımsız olarak ele alınmıştır. Bu araştırmada ise söz konusu yapılar, muhasebe bağlamında ilk kez bütüncül bir çerçevede bir araya getirilmiştir. Bu kapsamda, karar yorgunluğu, duygusal tükenme ve etik sapma arasındaki ilişki nörobilişsel düzeyde ardışık bir süreç olarak modellenmiştir.

Kavramsal eşleştirme sürecinde, her bir teorik yapının açıklayıcılığı ve muhasebe mesleğinin özgül çalışma koşullarına uygunluğu dikkate alınarak değerlendirme yapılmıştır.

3.4.3. Aşama 3: Kavramsal Modelin Yapılandırılması

Model, örgütsel faktörlerden bireysel bilişsel süreçlere kadar uzanan ve karar kalitesini etkileyen

mekanizmaları neden-sonuç ilişkileri çerçevesinde ortaya koyan şematik bir yapı olarak tasarlanmıştır (bkz. Şekil 1 ve 2). Teorik kavramlar arasındaki ilişkiler, literatür bulguları ve nitel açıklamalarla desteklenmiş; modelin içsel tutarlılığı ise kavramsal bütünlük ilkesi doğrultusunda değerlendirilmiştir.

3.4.4. Aşama 4: Nitel ve Deneysel Test Edilebilirlik İlkesi

Model, hem nitel yöntemlerle (örn. derinlemesine mülakat, grounded theory analizi) hem de deneysel yöntemlerle (örn. fMRI, EEG, zaman baskısı altında etik karar testleri) sınanmaya uygun biçimde yapılandırılmıştır. Bu yönüyle model, açıklayıcı olduğu kadar ampirik doğrulanabilirlik niteliğine de sahip olup ilerleyen araştırmalar için somut hipotezler türetilebilecek bir iskelet işlevi görmektedir.

Tablo 3'te çalışmanın kuram geliştirme sürecini yapılandırılmış biçimde gösteren "Kuram Geliştirme Süreci Tablosu" sunulmuştur. Bu tablo, Sterling (1970), Shepherd ve Sutcliffe (2011), Dubois ve Gadde (2002) ile Haig (2018) gibi temel kaynakların kuram geliştirme ilkelerine dayanarak hazırlanmıştır. Söz konusu yapı, önerilen kuramın yalnızca soyut bir teorik inşa olmadığını; aynı zamanda bilimsel yöntemin gereklerini karşılayan, sistematik, yaratıcı ve test edilebilir bir çerçeve olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Çıkarımsal mantıkla ilerleyen bu süreç, literatür eksikliklerinin belirlenmesinden başlayarak özgün bir kavramsal sistemle sonuçlanmaktadır.

Tablo 3. Kuram geliştirme süreci ve yöntemsel temeller

Aşama	Kuramsal/ Yöntemsel Temel	Süreç Açıklaması	Bu Çalışmadaki Uygulama
1. Literatür Boşluklarının Belirlenmesi	Sterling (1970); Haig (2018)	Mevcut teoriler ile gözlemlenen olgular arasındaki açıklayıcı yetersizliklerin sistematik olarak ortaya konması.	Karar yorgunluğu, tükenmişlik ve etik sapma arasındaki ilişki muhasebe bağlamında nörobilişsel düzeyde yeterince ele alınmamıştır.
2. Kavramsal Yapıların Seçimi ve Eşleştirme	Dubois ve Gadde (2002); Shepherd ve Sutcliffe (2011)	Disiplinlerarası kuramsal yapıların yaratıcı ve açıklayıcı biçimde birleştirilmesi.	Sistem 1–2, Ego Tükenmesi, Bedensel İşaretçi Hipotezi ve zaman temelli etik sapma yaklaşımı nörobilişsel düzlemde bütünleştirilmiştir.
3. Kavramsal Modelin İnşası	Haig (2018); Dubois ve Gadde (2002)	Kuramlar arası ilişkilerin görsel şema ve mantıksal akışlarla kavramsal modele dönüştürülmesi.	Şekil 1 ve 2'de önerilen nörobilişsel karar modeli geliştirilmiştir; süreç bileşenleri neden-sonuç ilişkileriyle bağlanmıştır.
4. Test Edilebilirlik ve Uygulanabilirlik Kriteri	Glaser ve Strauss (1967); Shepherd ve Sutcliffe (2011); Haig (2018)	Kuramın ampirik, nitel ya da deneysel yöntemlerle doğrulanabilir olup olmadığının değerlendirilmesi.	Model, nitel yöntemlerle (örn. derinlemesine mülakat, grounded theory analizi) ve deneysel nörogörüntüleme teknikleriyle (örn. fMRI, EEG) test edilebilir biçimde yapılandırılmıştır.

Not: Bu tablo yazar tarafından Claude (Anthropic, 2025) ve ChatGPT (OpenAI, 2025) yapay zeka araçlarından yararlanılarak oluşturulmuştur.

3.5. Kuramsal Model: Nörobilişsel Etik Sapma Döngüsü

3.5.1. Modelin Amacı ve Genel Yapısı

Bu çalışma kapsamında geliştirilen Nörobilişsel Etik Sapma Modeli, muhasebe meslek mensuplarının finansal raporlama süreçlerinde yaşadıkları bilişsel yük, duygusal tükenme ve etik karar kalitesi arasındaki çok yönlü ilişkiyi açıklamayı amaçlamaktadır. Model, etik dışı kararların yalnızca bilgi eksikliği veya niyet bozukluğundan değil, aynı zamanda zihinsel kaynakların tükenmesi, duygusal yıpranma ve örgütsel stres faktörlerinin birleşik

etkisinden kaynaklanabileceğini ileri sürmektedir. Bu yaklaşım, etik davranışı yalnızca bireysel ahlaki özelliklerle değil, nörobilişsel kapasite ve psikolojik dayanıklılık düzeyiyle birlikte değerlendirmektedir.

Modelin temel varsayımı, muhasebe profesyonellerinin karşılaştığı zaman baskısı ve sürekli karar alma zorunluluğunun, bilişsel yükü artırarak analitik düşünme süreçlerini (Sistem 2) zayıflatmış ve sezgisel, hızlı ama hataya açık karar mekanizmalarının (Sistem 1) baskın hale gelmesine yol açtığı yönündedir. Bu süreç, ego tükenmesi ve duygusal yıpranma ile birleştiğinde, etik muhakemede sistematik bozulmalar meydana gelmektedir. Döngü kırılmadığı sürece, birey giderek otomatikleşmiş, duygusal olarak aşınmış ve etik farkındalığı azalmış bir karar verme döngüsüne girmektedir.

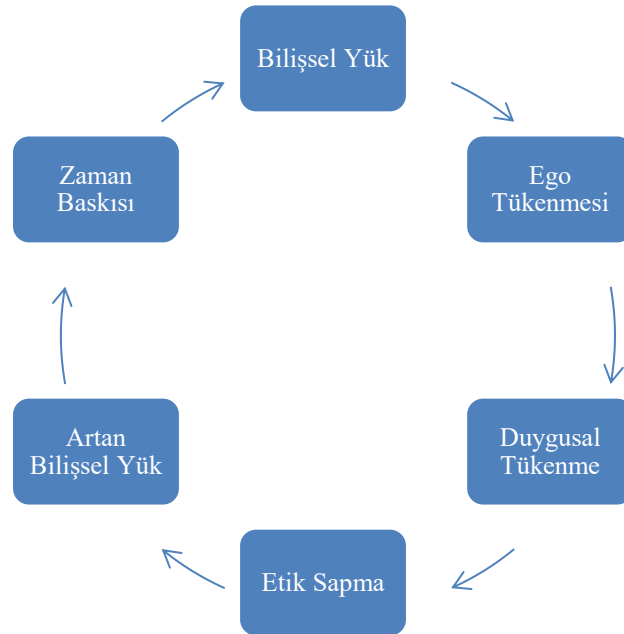
Bu nedenle model, muhasebe meslek pratiğinde etik karar kalitesinin, yalnızca kurallar veya meslek standartlarıyla değil, aynı zamanda bilişsel sürdürülebilirlik ve duygusal denge yönetimi ile korunabileceğini savunmaktadır.

3.5.2. Modelin İşleyişi; Döngüsel Yapı

Nörobilişsel etik sapma döngüsü, muhasebe profesyonellerinin karar süreçlerinde zaman baskısı, bilişsel yük, duygusal tükenme ve etik muhakeme arasındaki karşılıklı etkileşimleri açıklayan bir mekanizmadır:

1. Zaman baskısı ve örgütsel stres, muhasebe meslek mensubunun bilişsel yükünü artırır.
2. Artan yük, Sistem 2'nin (analitik düşünme) kapasitesini azaltarak karar sürecini Sistem 1'in (sezgisel düşünme) kontrolüne bırakır.
3. Sürekli karar verme ve öz denetim ihtiyacı, ego tükenmesine neden olur.
4. Ego tükenmesi, duygusal dayanıklılığı zayıflatır ve etik muhakeme hatalarını tetikler.
5. Etik sapma ise, bireyde suçluluk, huzursuzluk ya da başka duygusal yükler doğurarak yeni bir bilişsel yük kaynağı haline gelir.

Bu yapı kendi kendini besleyen bir döngü oluşturur. Döngü kırılmadığında etik karar kalitesi giderek düşer ve mesleki performansta bozulma meydana gelir.

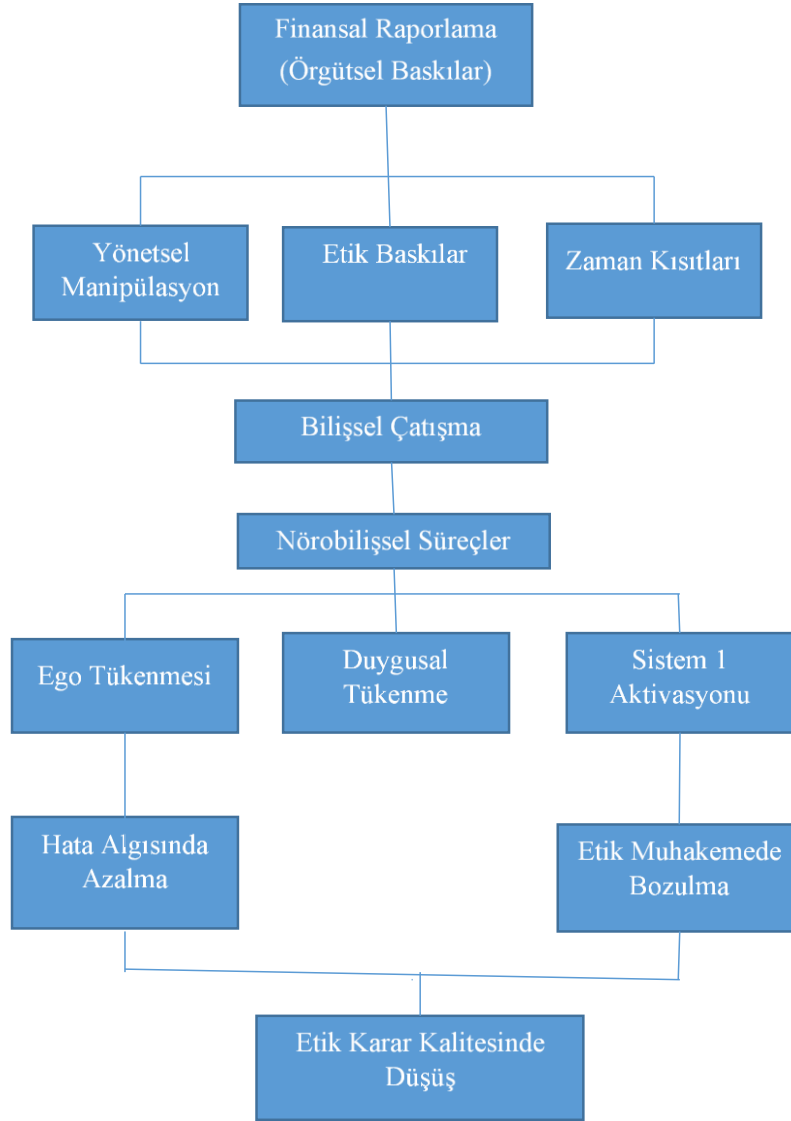

☞ Zaman Baskısı → Bilişsel Yük → Ego Tükenmesi → Duygusal Tükenme → Etik Sapma → Yeni Bilişsel Yük

Şekil 1. Nörobilişsel etik sapma döngüsü
Kaynak: Bu şekil yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.5.3. Modelin Şematik Gösterimi ve Kuramsal Bütünlüğü

Önerilen modelin şematik olarak sunulduğu Şekil 2, muhasebe meslek mensuplarının etik karar süreçlerini etkileyen örgütsel, bilişsel ve nörobilişsel faktörler arasındaki etkileşimi göstermektedir. Bir önceki bölümde açıklanan döngüsel yapının görsel bir yansıması olarak, etik karar kalitesinde bozulmanın ardında yatan bilişsel tükenme ve duygusal erozyon mekanizmalarını bütüncül biçimde ortaya koymaktadır. Bu yönüyle, muhasebe etiği literatürüne bilişsel psikoloji ve nörobilim temelli yeni bir açıklama paradigması kazandırmaktadır.

Şekil 2. Finansal raporlamada nörobilişsel etik sapma modeli

Kaynak: Bu şekil yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 2’de önerilen nörobilişsel modelin, örgütsel baskılarla başlayan ve etik karar kalitesinde düşüşle sonuçlanan çok katmanlı süreci gösterilmektedir. En üstteki finansal raporlama katmanı, yönetsel baskılar, zaman kısıtları ve performans beklentilerinin yarattığı stresin bilişsel yükü artırdığını ortaya koymaktadır. Bunu izleyen bilişsel çatışma katmanında, etik değerlerle kurumsal talepler arasındaki gerilim, zihinsel tükenme sürecini başlatmaktadır. Nörobilişsel süreçler katmanında ego tükenmesi, duygusal tükenme ve Sistem 1 aktivasyonu etkileşimi, analitik düşünmeden sezgisel kararlara geçişe yol açmaktadır. Son aşamada, etik muhakemenin

zayıflamasıyla birlikte karar kalitesinde sistematik bir azalma meydana gelmektedir. Bu etik sapma, bireyde suçluluk ve stres yaratarak döngünün yeniden başlamasına neden olmaktadır.

3.6. Modelinin Araştırma ve Uygulama Perspektifleri

Bu bölümde, önerilen Nörobilişsel Etik Sapma Modeli temelinde geliştirilebilecek araştırma soruları, hipotez önerileri ve kuramın akademik ve mesleki uygulama alanlarına ilişkin bir yol haritası sunulmaktadır. Amaç, modelin kavramsal çerçevesini ampirik olarak sınanabilir hale getirmek ve muhasebe etiği, davranışsal muhasebe ve nöromuhasebe gibi disiplinlerde yeni araştırma olanakları ortaya koymaktır.

3.6.1. Araştırma Soruları

Modelin öne sürdüğü bilişsel yük, duygusal tükenme ve etik karar kalitesi arasındaki etkileşimleri test etmeye yönelik olarak aşağıdaki araştırma soruları önerilmektedir:

1. Bilişsel yük düzeyi, muhasebe meslek mensuplarının etik karar kalitesini nasıl etkiler?
2. Duygusal tükenme, bilişsel kaynakların tükenmesiyle hangi düzeyde ilişkilidir?
3. Zaman baskısı altında karar veren profesyonellerde etik sapma oranı artmakta mıdır?
4. Ego tükenmesi, bilişsel yük ile etik karar kalitesi arasındaki ilişkide aracı bir değişken rolü üstlenir mi?

Bu sorular, muhasebe kararlarının yalnızca rasyonel süreçlerle değil, aynı zamanda nörobilişsel ve duygusal faktörlerle şekillendiği varsayımına dayanmaktadır.

3.6.2. Hipotez Önerileri

Bu bağlamda, gelecekte gerçekleştirilebilecek ampirik araştırmalarda test edilmek üzere aşağıdaki hipotezler önerilmektedir:

- **H1:** Yüksek bilişsel yük, etik karar kalitesinde anlamlı bir azalmaya neden olur.
- **H2:** Duygusal tükenme ile etik sapma eğilimi arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.
- **H3:** Ego tükenmesi, bilişsel yük ile etik sapma arasındaki ilişkide aracı bir değişken olarak işlev görür.
- **H4:** Günün ilerleyen saatlerinde verilen finansal raporlama kararlarında etik dışı davranış sıklığı artış gösterir.

Bu hipotezler, Kahneman'ın çift süreçli karar teorisi, Baumeister'in ego tükenmesi kuramı ve Kouchaki ve Smith'in zaman temelli etik davranış modeli ile kuramsal olarak uyumludur.

3.6.3. Kuramın Uygulama Alanları

Modelin disiplinler arası niteliği hem akademik araştırmalarda hem de mesleki uygulamalarda geniş bir yelpazede kullanılabilir. Aşağıda sunulan Tablo 4, Nörobilişsel Etik Sapma Modelinin farklı alanlardaki yansımalarını sistematik biçimde ortaya koymaktadır. Bu matris, kuramsal bileşenlerin hem akademik hem de profesyonel düzeydeki uygulanabilirliğini göstermektedir. Sol sütun kuramsal yapı taşlarını, orta sütunlar uygulama alanlarını, sağ sütun ise modelin potansiyel çıktılarını ifade etmektedir. Bu yapı, modelin disiplinler arası değerini vurgulamakta ve gelecekte yapılacak ampirik, normatif ve uygulamalı çalışmalar için kapsamlı bir araştırma yol haritası sunmaktadır.

Tablo 4. Nörobilişsel etik sapma modeli uygulama matrisi

Kuramsal Bileşen	Akademik Alanı	Uygulama Alanı	Mesleki / Kurumsal Uygulama Alanı	Potansiyel Katkı / Beklenen Sonuç
Yönetimsel ve	Yönetim	muhasebesi,	Muhasebe standartları	Etik baskıların karar süreçlerine

Etik Baskılar	örgütsel davranış, etik kuramları	ve yönetim sistemleri	etkisinin modellenmesi; örgütsel iklim analizleri
Bilişsel Çatışma	Davranışsal muhasebe, karar kuramları, sosyal psikoloji	Kurumsal iç denetim ve etik eğitim modülleri	Karar stresinin modellenmesi ve azaltılması için etik rehberlik sistemlerinin tasarımı
Ego Tükenmesi	Psikoloji, nörobilim, davranışsal ekonomi	Yorgunluk temelli hata analizi, görev rotasyonu politikaları	Mesleki tükenme ve karar yorgunluğu farkındalığı; dinamik görev dağılımı önerileri
Duygusal Tükenme	İş sağlığı, pozitif psikoloji, örgütsel davranış	İnsan kaynakları politikaları, denetçi destek programları	Tükenmişlik riski olan çalışanların erken tespiti ve psikososyal destek
Sistem 1 Aktivasyonu (Kahneman)	Karar psikolojisi, davranışsal finans	Hızlı karar verilen muhasebe süreçlerinin yeniden yapılandırılması	Kritik kararlarda otomatik karar riskinin azaltılması; karar destek sistemlerinin tasarımı
Bedensel İşaretleme (Damasio)	Nörobilim, duygusal karar kuramları	Riskli muhasebe kararlarında geçmiş deneyim etkisi analizi	Duygusal işaretlerin karar üzerindeki etkisinin farkındalığı; etik refleks eğitimi
Etik Sapma ve Zaman Faktörü	Etik zamanlaması, ahlaki araştırmaları, psikoloji	Raporlama döngüsüne bağlı tükenme izleme sistemleri	Etik kararların gün ve saat bazlı optimizasyonu; esnek iş saatleri ve mikro-mola politikaları
Etik Karar Kalitesi	Davranışsal muhasebe, ahlaki muhakeme teorileri	Mali rapor doğruluğu, mesleki sorumluluk programları	Karar kalitesini izleme metriklerinin geliştirilmesi; muhasebe etiği puanlama sistemleri

Not: Bu tablo yazar tarafından Claude (Anthropic, 2025) ve ChatGPT (OpenAI, 2025) yapay zeka araçlarından yararlanılarak oluşturulmuştur.

3.6.4. Teorik Özgünlük ve Bilimsel Katkı

Nörobilişsel Etik Sapma Modeli (NESM), muhasebe meslek mensuplarının karar verme süreçlerini açıklamada nörobilişsel bir paradigma önermekte; etik karar kalitesindeki bozulmayı yalnızca davranışsal faktörlerle değil, zihinsel enerji, duygusal dayanıklılık ve örgütsel stres etkileşimi üzerinden kavramsallaştırmaktadır. Modelin çok katmanlı yapısı, bilişsel psikoloji, nörobilim ve muhasebe etiği arasındaki ilişkiyi güçlendirerek literatüre disiplinler arası özgün bir katkı sunmaktadır. Bu durum, Tablo 5'te özet olarak sunulmuştur.

Tablo 5. Teorik özgünlük özeti: muhasebede nörobilişsel etik sapma modeli

Katkı Alanı	Literatürdeki Yaklaşımlar	Mevcut Bu Çalışmanın Teorik Özgünlüğü	Bilimsel Yenilik Düzeyi
Muhasebede Etik Karar Teorileri	Ahlaki muhakeme modelleri (Rest, 1986), davranışsal eğilimler (Gibbins vd., 1990)	Etik kararları sabit değerler yerine <i>zihinsel kaynaklara bağlı geçici bilişsel durumlar</i> olarak ele alır.	Yüksek – Yeni kavramsal çerçeve sunulma
Karar Yorgunluğu Literatürü	Karar kalitesi ile iş yükü ilişkisi açıklanır, muhasebe bağlamına nadiren uygulanır (Baumeister vd., 1998)	Karar yorgunluğu → tükenme → etik sapma zinciri muhasebe raporlama sürecine entegre edilmiştir.	Orta-Yüksek – Kavramsal genişletme ve bağlamaştırma
Duygusal Tükenme Modelleri	Tükenme genellikle sağlık veya eğitim sektöründe incelenir; muhasebe bağlamı sınırlıdır (Maslach ve Jackson, 1981)	Tükenmenin muhasebede etik hata ve sezgisel kararlarla ilişkisi kavramsallaştırılmıştır.	Yüksek – Alanlararası model entegrasyonu
Çift Süreçli Karar Teorileri (Sistem 1–2)	Muhasebe literatüründe nadiren kullanılır; genellikle finansal kararlarla sınırlıdır (Kahneman, 2011)	Sistem 1'in etik karar anlarında nörobilişsel olarak baskınlaştığı muhasebe bağlamında ilk kez modellenmiştir.	Yüksek – Nörobilişsel teorilerin entegrasyonu
Bedensel İşaretleyici	Karar psikolojisi ve tüketici davranışları odaklıdır (Damasio,	Bedensel izlerin muhasebe kararlarında etik sapma üzerindeki	Yüksek – Kavramın disiplinler arası

Hipotezi	1994)	etkisi kavramsallaştırılmıştır.	genişletilmesi
Zaman	Etik davranışın günün saatine göre değiştiği gösterilmiş	Bu kuram muhasebe raporlama döngüsüne entegre edilerek <i>etik zaman yönetimi</i> önerilmiştir.	Orta-Yüksek – Pratikte teori arasında bağ kurma
Temelli Etik Sapma	(Kouchaki ve Smith, 2014)		
Modelleme Yaklaşımı	Çoğu model davranışsal açıklamalarla sınırlıdır	Bilişsel, duygusal ve nörofizyolojik bileşenleri içeren <i>bütüncül ve disiplinler arası</i> bir model önerilmiştir.	Yüksek – Yeni teorik yapı ve uygulama çerçevesi

Not: Bu tablo yazar tarafından Claude (Anthropic, 2025) ve ChatGPT (OpenAI, 2025) yapay zeka araçlarından yararlanılarak oluşturulmuştur.

Önerilen NESM, mevcut muhasebe etiği modellerinden iki temel açıdan ayrılmaktadır. Birincisi, Rest'in (1986) dört bileşenli etik karar modeli ve Jones'un (1991) etik yoğunluk kuramı gibi yerleşik çerçeveler etik kararı normatif bir süreç olarak ele alırken, NESM etik sapmanın bilişsel ve duygusal kaynakların tükenmesiyle birlikte istem dışı biçimde de ortaya çıkabileceğini ileri sürmektedir. İkincisi, Trevino ve diğerlerinin (2006) örgütsel etik iklim modeli bireyin çevresel koşullarla etkileşimini ön plana çıkarırken, NESM bu dışsal koşulların içselleşme mekanizmasını, bir başka deyişle örgütsel baskının bireyin bilişsel sistemini nasıl işlevsizleştirdiğini açıklamaya çalışmaktadır. Bu yönüyle NESM, mevcut modellere rakip değil, tamamlayıcı bir kuramsal katman sunmaktadır.

4. Tartışma ve Politika Önerileri

Bu çalışmada geliştirilen Nörobilişsel Etik Sapma Modeli (NESM), muhasebe meslek mensuplarının karar verme süreçlerinin yalnızca teknik bilgiye ve rasyonel değerlendirmelere dayanmadığını; aksine, duygusal stres, bilişsel yük ve etik baskıların etkileşimli biçimde şekillendirdiği çok katmanlı bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Ishaque, 2020; Grodal vd., 2021). Model, muhasebe uygulamalarında karşılaşılan yönetsel baskıların ve etik ikilemlerin zamanla duygusal tükenmeye ve karar kalitesinde sistematik bozulmalara yol açabileceğini öne sürerek, literatürdeki geleneksel davranışsal açıklamaları aşan bütüncül bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Önceki araştırmalar, özellikle denetim ve finansal raporlama alanlarında, zaman baskısı ve zihinsel yorgunluğun karar kalitesi üzerindeki olumsuz etkilerini ortaya koymuştur (Greene vd., 2001; Kouchaki & Smith, 2014). Balconi ve diğerleri (2020), stresin yürütücü işlevleri zayıflattığını ve tükenmiş bireylerde bilişsel kontrol kapasitesinin azaldığını belirtmektedir. Bu bulgular, modelin öngördüğü “karar yorgunluğu → duygusal tükenme → etik sapma” zincirini desteklemekte; muhasebe kararlarının yalnızca teknik değil, aynı zamanda nöropsikolojik süreçlerle de şekillendiğini göstermektedir.

Modelin özgün katkılarından biri, etik karar davranışını sabit bir kişilik özelliği olarak değil, zihinsel kaynakların ve duygusal denge düzeyinin bir fonksiyonu olarak ele almasıdır. Böylelikle etik performans, bilişsel enerji, örgütsel talepler ve psikososyal destek sistemleriyle dinamik biçimde değişen bir olgu olarak kavramsallaştırılmıştır. Bu yaklaşım, etik ihlalleri bireysel ahlaki zayıflıklarla değil, nörobilişsel tükenme döngülerinin sonucu olarak açıklayarak, muhasebe etiği literatürüne yeni bir bakış açısı kazandırmaktadır. Ayrıca model, etik kararların günün saatine, bilişsel uyarılmışlık düzeyine ve duygusal tükenme oranına göre değişebileceğini ortaya koymaktadır (Kouchaki & Smith, 2014). Bu bulgu, özellikle etik riskin yüksek olduğu raporlama ve denetim faaliyetlerinde iş planlamasının nörobilişsel farkındalıkla yeniden tasarlanması gerektiğini göstermektedir. Örneğin, yüksek etik risk taşıyan görevlerin günün erken saatlerine yerleştirilmesi, kısa ve planlı mikro molalarla bilişsel toparlanmanın desteklenmesi veya etik duyarlılığı artırmaya yönelik farkındalık temelli eğitimlerin uygulanması, karar kalitesini korumaya yönelik pratik stratejiler arasında sayılabilir.

Sonuç olarak geliştirilen nörobilişsel model, muhasebe kararlarının bilişsel, duygusal ve etik bileşenlerini birleştirerek etik davranışın sürdürülebilirliği açısından yeni bir paradigma önermektedir. Model, etik kararların yalnızca kurallara dayalı değil, aynı zamanda zihinsel sürdürülebilirlik ilkesi temelinde desteklenmesi gerektiğini savunmakta; mesleki dayanıklılık, etik tutarlılık ve kurumsal güvenin korunması açısından stratejik bir çerçeve

sunmaktadır. Aşağıda yer alan Tablo 6. Politika Öneri Matrisi, nörobilişsel modelin uygulanabilirliğini destekleyen tematik politika alanlarını ve bu alanlarda beklenen etkileri özetlemektedir. Bu öneriler, etik karar kalitesinin artırılması ve bilişsel sürdürülebilirliğin kurumsal düzeyde güçlendirilmesine yönelik somut stratejiler içermektedir.

Tablo 6. Politika öneri matrisi

Tematik Alan	Politika Önerisi	Beklenen Etki / Amaç
Zaman Baskısı	Finansal raporlama süreçlerinde etik karar zamanlaması protokolleri geliştirilmelidir.	Yorgunluk kaynaklı etik sapmaların önlenmesi ve karar kalitesinin korunması
Tükenmişlik Riski	Muhasebe meslek mensuplarına yönelik psikososyal tükenmişlik tarama ve izleme sistemleri oluşturulmalıdır.	Etik risk altındaki bireylerin erken tespiti ve önleyici müdahale
Görev Tasarımı	Denetim ve raporlama görevleri, bilişsel yük düzeyine göre planlanmalı ve rotasyon uygulamaları yaygınlaştırılmalıdır.	Karar kalitesinde süreklilik ve hata oranlarında azalma
Etik Karar Eğitimi	“Nöroetik farkındalık” temelli etkileşimli eğitim modülleri geliştirilmelidir.	Duygusal işaretleyicilerin etik muhakeme üzerindeki etkisine dair farkındalığın artırılması
Karar Destek Sistemleri	Raporlama süreçlerinde etik karar noktalarını izleyen dijital uyarı ve geri bildirim sistemleri entegre edilmelidir.	Sezgisel (Sistem 1) kararların yerine analitik (Sistem 2) düşünmenin teşvik edilmesi
Meslek Standardı Geliştirme	Etik kodlara “karar yorgunluğu ve tükenme yönetimi” başlığı eklenmelidir.	Kurumsal etik sisteminin bütünsel hale getirilmesi ve mesleki dayanıklılığın güçlendirilmesi
Regülasyon ve Rehberlik	Düzenleyici kurumlar (örneğin KGK, SPK, TÜRMOB) tarafından etik tükenme yönetimine ilişkin rehber dokümanlar yayınlanmalıdır.	Etik ihlallerin önleyici ve sistemik boyutuyla ele alınması

Not: Bu tablo yazar tarafından Claude (Anthropic, 2025) ve ChatGPT (OpenAI, 2025) yapay zeka araçlarından yararlanılarak oluşturulmuştur.

Önerilen politika çerçevesi, muhasebe meslek mensuplarının etik karar kalitesini korumak için nörobilişsel farkındalığı kurumsal düzeyde içselleştirmeyi amaçlamaktadır. Çerçeve, bireysel farkındalığın ötesinde etik kararların üretildiği kurumsal ortamı dönüştürmeye odaklanmaktadır. Böylece etik davranışın sürekliliği, kişisel niyetin yanı sıra örgütsel destek ve bilişsel refah politikalarıyla güvence altına alınabilmektedir.

5. Sonuç ve Gelecek Araştırmalar İçin Öneriler

Bu çalışma, muhasebe mesleğinde etik karar kalitesinin sürdürülebilmesi için bilişsel sürdürülebilirlik kavramının merkezi bir önem taşıdığını göstermektedir. Özellikle finansal raporlama ve denetim gibi yüksek dikkat gerektiren alanlarda zaman baskısı, iş yükü ve performans talepleri, meslek mensuplarının zihinsel kaynaklarını tüketmekte; bu durum, ego tükenmesi ve duygusal yıpranma yoluyla etik muhakeme kapasitesinin zayıflamasına neden olmaktadır. Bu süreç, etik ihlalleri kişisel yetersizlikten ziyade nörobilişsel tükenme döngülerinin sonucu olarak değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır.

Modelin en önemli teorik katkısı, muhasebe etiğini yalnızca davranışsal veya normatif bir alan olmaktan çıkararak, nöropsikolojik temelleriyle bütünleştiren disiplinler arası bir perspektif sunmasıdır. Böylece etik davranış, bireysel ahlaki eğilimlerin ötesinde, zihinsel dayanıklılık, duygusal farkındalık ve örgütsel destek sistemlerinin etkileşimiyle açıklanabilir bir olgu haline gelmiştir. Bu yaklaşım, muhasebe etiği literatürüne hem kuramsal hem de uygulamaya dönük özgün bir katkı sağlamaktadır. Pratik düzeyde, çalışma bulguları etik kararların sürdürülebilirliği açısından önemli çıkarımlar sunmaktadır. Etik ihlallerin azaltılması, yalnızca denetim ve yaptırım mekanizmalarıyla değil; aynı zamanda zihinsel kaynak yönetimi, iş yükü dengesi ve nöroetik farkındalık eğitimi gibi bütüncül stratejilerle mümkündür. Etik karar destek sistemleri, çalışanların bilişsel

durumlarına duyarlı olacak biçimde dijital platformlara entegre edilmeli; meslek standartlarında “karar yorgunluğu ve tükenme yönetimi” gibi yeni alt başlıklar yer almalıdır.

Gelecek araştırmalar açısından, önerilen model çok sayıda ampirik test ve uygulamaya açık potansiyel taşımaktadır. Bu kapsamda şu yönelimler önerilebilir:

- Deneyisel araştırmalar: fMRI, EEG veya göz izleme (eye-tracking) gibi nörofizyolojik yöntemlerle karar yorgunluğu, dikkat dağınıklığı ve etik muhakeme ilişkisi ölçülebilir.
- Zamana bağlı davranışsal analizler: Günün saatine, iş yükü yoğunluğuna veya raporlama dönemlerine göre etik karar kalitesindeki değişimler boylamsal olarak izlenebilir.
- Modelin nicel test edilmesi: Yapısal eşitlik modellemesi (SEM) veya çok düzeyli regresyon analizleri kullanılarak “bilişsel yük → ego tükenmesi → etik sapma” ilişkisi ampirik olarak doğrulanabilir.
- Karşılaştırmalı çalışmalar: Farklı meslek grupları (denetçiler, finansal analistler, iç denetçiler vb.) arasında bilişsel tükenme ve etik karar performansı farklılıkları analiz edilebilir.
- Eğitim ve politika odaklı uygulamalar: Nöroetik farkındalık eğitimlerinin, etik karar kalitesine ve stres yönetimine etkileri deneysel olarak test edilebilir.

Sonuç olarak, bu çalışma muhasebe karar süreçlerinde etik davranışı açıklamada nörobilişsel bir paradigma önermekte; zihinsel sürdürülebilirliği etik performansın ön koşulu olarak ele almaktadır. Model, hem akademik araştırmalara yön verebilecek teorik bir zemin oluşturmakta hem de düzenleyici kurumlar, denetim firmaları ve meslek birlikleri için etik karar kalitesini korumaya yönelik bütüncül politika ve eğitim stratejileri geliştirilmesine katkı sunmaktadır. Bu yönüyle çalışma, muhasebe etiği literatüründe etik davranışı “doğruyu bilmekten öte, doğruyu zihinsel olarak sürdürebilmek” biçiminde yeniden tanımlayan yenilikçi bir yaklaşım ortaya koymaktadır.

Yazar Katkı Oranı Beyanı

Tüm süreç sorumlu yazar Zeliha Sünbül Koçak tarafından yürütülmüştür.

Çatışma Beyanı

Çalışmada yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Destek Beyanı

Bu çalışma için herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır.

Kaynaklar

- Aguilera, R. V., & Ruiz Castillo, M. (2025). Toward an updated corporate governance framework: Fundamentals, disruptions, and future research. *BRQ Business Research Quarterly*, 28(2), 336-348. <https://doi.org/10.1177/23409444251320399>
- Altınbay, A. (2022). Muhasebe meslek mensuplarının etik iklim algısının işgören performansı ve iş doyumu ile ilişkisi. *Ekev Akademi Dergisi*, 90, 1–18. <https://izlik.org/JA46ZG36BD>
- Anthropic. (2025). Claude (Claude Sonnet 4.6) (Büyük dil modeli). <https://www.anthropic.com>
- Association of Chartered Certified Accountants. (2024). Global ethics survey: Ethical challenges in the accounting profession. <https://stories.accaglobal.com/the-new-era-of-ethical-challenges/what-did-we-find/index.html>
- Balconi, M., Angioletti, L., & Crivelli, D. (2020). Neuro-empowerment of executive functions in the workplace: The reason why. *Frontiers in Psychology*, 11, 1519. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01519>

- Bansal, M. (2024). Earnings management: a three-decade analysis and future prospects. *Journal of Accounting Literature*, 46(4), 630–670. <https://doi.org/10.1108/JAL-10-2022-0107>
- Baran, E. & Başkan, T. D. (2021). Muhasebe meslek mensuplarının etik dışı davranış sergilemelerinin nedenleri: Literatür incelemesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(2), 470–506. <https://doi.org/10.54558/jiss.976281>
- Başerer Yıldırım, D. (2025). Abdüktif (çıkarımsal) akıl yürütmenin örnekler çerçevesinde sunumu. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 1054–1075. <https://doi.org/10.17755/esosder.1552403>
- Baumeister, R. F., Bratslavsky, E., Muraven, M., & Tice, D. M. (1998). Ego depletion: Is the active self a limited resource? *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(5), 1252–1265. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.74.5.1252>
- Brennan, N., & Solomon, J. (2008). Corporate governance, accountability and mechanisms of accountability: An overview. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 21(7), 885–906. <https://doi.org/10.1108/09513570810907401>
- Büyükyılmaz, O., & Gürkan, S. (2014). Mesleki tükenmişliğin muhasebe meslek mensuplarının etik tutumları üzerindeki etkisi. *Mali Çözüm Dergisi*, 24(124).
- Celayir, D. (2020). Kaliteli finansal raporlamada muhasebe meslek etiğinin önemi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(1), 199–210. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.635703>
- Çetin, Z. (2025). Muhasebe meslek mensuplarında iş-aile çatışması ve mesleği bırakma niyeti: Duygusal tükenme ve kariyer memnuniyetinin düzenleyici aracılık rolü. *Mali Çözüm Dergisi*, 35(188), 521–556.
- Cropanzano, R., Rupp, D. E., & Byrne, Z. S. (2003). The relationship of emotional exhaustion to work attitudes, job performance, and organizational citizenship behaviors. *Journal of Applied Psychology*, 88(1), 160–169. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.88.1.160>
- Damasio, A. R. (1994). *Descartes' error: Emotion, reason, and the human brain*. Putnam.
- Demirkıran, H. (2010). Finansal raporlamanın güvenilirliğinin sağlanmasında bağımsız denetimin rolü: Bir uygulama (Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Dubois, A., & Gadde, L. E. (2002). Systematic combining: An abductive approach to case research. *Journal of Business Research*, 55(7), 553–560. [https://doi.org/10.1016/S0148-2963\(00\)00195-8](https://doi.org/10.1016/S0148-2963(00)00195-8)
- Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Stanford University Press.
- Gibbins, M., Richardson, A., & Waterhouse, J. (1990). The management of corporate financial disclosure: Opportunism, ritualism, policies, and processes. *Journal of Accounting Research*, 28(1), 121–143. <https://doi.org/10.2307/2491219>
- Gibbins, M., Salterio, S., & Webb, A. (2001). Evidence about auditor–client management negotiation concerning client's financial reporting. *Journal of Accounting Research*, 39(3), 535–563. <https://doi.org/10.1111/1475-679X.00027>
- Gioia, D. A., Corley, K. G., & Hamilton, A. L. (2013). Seeking qualitative rigor in inductive research. *Organizational Research Methods*, 16(1), 15–31. <https://doi.org/10.1177/1094428112452151>
- Glaser, B., & Strauss, A. (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Hawthorne, NY: Aldine de Gruyter.
- Gökgöz, A. (2012). Küresel finansal krizin muhasebe temelli nedenleri bağlamında kurumsal yönetim ve etik. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 26(3–4), 313–331.
- Golonka, K., Mojsa-Kaja, J., Popiel, K., Marek, T., & Gawłowska, M. (2017). Neurophysiological markers of emotion processing in burnout syndrome. *Frontiers in Psychology*, 8, 2155. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.02155>

- Greene, J. D., Sommerville, R. B., Nystrom, L. E., Darley, J. M., & Cohen, J. D. (2001). An fMRI investigation of emotional engagement in moral judgment. *Science*, 293(5537), 2105–2108. <https://doi.org/10.1126/science.1062872>
- Grodal, S., Anteby, M., & Holm, A. L. (2021). Achieving rigor in qualitative analysis. *Academy of Management Review*, 46(3), 591–612. <https://doi.org/10.5465/amr.2018.0482>
- Güneş, M. & Yalçın, N. (2023). Muhasebe meslek mensuplarının etik ideoloji ve adalet yaklaşımı: İstanbul örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 509–523. <https://izlik.org/JA69SF83UE>
- Güven, B., & İbrahimoglu, Ö. (2023). Zihinsel yorgunluk ile klinik karar verme ilişkisi. *Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hemşirelik Dergisi*, 5(3), 237–244. <https://doi.org/10.48071/sbuhemsirelik.1330883>
- Haig, B. D. (2018). An abductive theory of scientific method. In *Method matters in psychology* (pp. 35–64). Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-01051-5>
- Hunt, N. C., Curtis, M. B., & Rixom, J. M. (2022). Financial priming, psychological distance, and recognizing financial misreporting as an ethical issue: The role of financial reporting responsibility. *Accounting, Organizations and Society*, 102, 101349. <https://doi.org/10.1016/j.aos.2022.101349>
- Ishaque, M. (2020). Cognitive approach to accounting professionals' decision-making behaviour. *Accounting Forum*, 44(1), 64–98. <https://doi.org/10.1080/01559982.2019.1583303>
- Janis, I. L., & Mann, L. (1977). *Decision making: A psychological analysis of conflict, choice, and commitment*. Free Press.
- Janiszewski, C., & Van Osselaer, S. M. J. (2022). Abductive theory construction. *Journal of Consumer Psychology*, 32(1), 175–193. <https://doi.org/10.1002/jcpy.1280>
- Jones, T. M. (1991). Ethical decision making by individuals in organizations. *Academy of Management Review*, 16(2), 366–395. <https://doi.org/10.2307/258867>
- Kahneman, D. (2011). *Thinking, fast and slow*. Farrar, Straus and Giroux.
- Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu. (2019). *Finansal raporlamaya ilişkin kavramsal çerçeve*. <https://www.kgk.gov.tr>
- Karaca, B. R., & Oğuzhan, G. (2023). Zihinsel iş yükü ile tükenmişlik arasındaki ilişki: Sağlık çalışanları örneği. *Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 100–109. <https://doi.org/10.46413/boneyusbad.1161161>
- Kaya, H. P., & Uzay, Ş. (2018). Hileli finansal raporlama ve bağımsız denetçinin sorumluluğu. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20, 721–740.
- Kayhan, M. G., & Çakmak, A. F. (2020). İhbar niyeti ve planlanmış davranış teorisi. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10(3), 762–775. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.759637>
- Kouchaki, M., & Smith, I. H. (2014). The morning morality effect. *Psychological Science*, 25(1), 95–102. <https://doi.org/10.1177/0956797613498099>
- Kurt, G., Okan, P., & Başer, F. (2010). Muhasebe meslek mensubu olabilecek öğrencilerin meslek etiği konusundaki algılama ve eğilimlerinin belirlenmesi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 3(1), 1–20.
- Maslach, C., & Jackson, S. E. (1981). The measurement of experienced burnout. *Journal of Occupational Behavior*, 2(2), 99–113. <https://doi.org/10.1002/job.4030020205>
- Moore, C., Detert, J. R., Treviño, L. K., Baker, V. L., & Mayer, D. M. (2012). Moral disengagement and unethical organizational behavior. *Personnel Psychology*, 65(1), 1–48. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.2011.01237.x>
- OpenAI. (2025). ChatGPT (GPT-4o) (Büyük dil modeli). <https://www.openai.com>
- Peirce, C. S. (1931). *Collected papers of Charles Sanders Peirce* (Vols. 1–6). Harvard University Press.

- Pochon, J. B., Riis, J., Sanfey, A. G., Nystrom, L. E., & Cohen, J. D. (2008). Functional imaging of decision conflict. *Journal of Neuroscience*, 28(13), 3468–3473. <https://doi.org/10.1523/JNEUROSCI.4195-07.2008>
- Rachmawati, A., Kuang, T. M., Kwang En, T., Meythi, M., & Marpaung, E. I. (2025). Building financial reporting quality through ethics, authenticity, and leadership: a study in Indonesia. *Cogent Business & Management*, 12(1), 2523414. <https://doi.org/10.1080/23311975.2025.2523414>
- Rahmani, F., & Leifels, K. (2018). Abductive grounded theory. *Construction Management and Economics*, 36(10), 565–583. <https://doi.org/10.1080/01446193.2018.1449954>
- Rest, J. R. (1986). *Moral development*. Praeger.
- Shepherd, D. A., & Sutcliffe, K. M. (2011). Inductive top-down theorizing. *Academy of Management Review*, 36(2), 361–380. <https://doi.org/10.5465/AMR.2011.59330952>
- Sterling, R. R. (1970). On theory construction and verification. *The Accounting Review*, 45(3), 444–457.
- Temelli, F., & Şendurur, U. (2018). Muhasebe meslek mensuplarında tükenmişlik. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(1), 375–406.
- Trevino, L. K., Weaver, G. R., & Reynolds, S. J. (2006). Behavioral ethics in organizations. *Journal of Management*, 32(6), 951–990. <https://doi.org/10.1177/0149206306294258>
- Tutar, S. (2018). Finansal fair-play kriterleri ve muhasebe manipülasyonu. *International Journal of Entrepreneurship and Management Inquiries*, 2(3), 126–138.
- Uşul, H., & Sünbül Koçak, Z. (2024). Nöromuhasebe. *Gazi Kitabevi*.
- Uzunlar, H., & Özer Kaya, D. (2023). Öğrenme, problem çözme ve karar vermenin sınır bilimi. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 45–53. <https://doi.org/10.34087/cbusbed.1052912>
- Vohs, K. D., Baumeister, R. F., Schmeichel, B. J., Twenge, J. M., Nelson, N. M., & Tice, D. M. (2008). Making choices impairs subsequent self-control: A limited-resource account of decision making, self-regulation, and active initiative. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94(5), 883–898. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.94.5.883>
- Yaşar, O. (2019). Yönetici kararları ve bilişsel esneklik. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(71), 1176–1194. <https://doi.org/10.17755/esosder.491522>